

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาซาในประเทศไทยกับความสนใจของ ประเทศไทยต่อประเทศญี่ปุ่น

กล่าวนำ

ในบทนี้จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาซา ในสายตาของคนไทย โดยเฉพาะนักวิชาการประวัติศาสตร์ไทย นับตั้งแต่ชื่อ ยามาดา นางามาซา ปรากฏเป็นครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน

เอกสารที่ใช้ในบทนี้ ส่วนใหญ่เป็นหนังสือกับวารสารทางประวัติศาสตร์¹ นอกจากนี้ยังมีการใช้สุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรี หนังสือตำรา และละครโทรทัศน์อีกด้วย สำหรับเอกสารที่ปรากฏในประเทศไทยนั้นมีปัญหาหลักก็คือ ในเอกสารร่วมสมัยของยามาดา ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเชษฐาธิราช สมเด็จพระเอกาทศวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (สมัยอยุธยา) ไม่มีชื่อยามาดา หรือชื่อบรรดาศักดิ์ของยามาดาซึ่งก็คือออกญาเสนาภิมุข ปรากฏอยู่ แม้กระทั่งในพระราชพงศาวดาร หรือคำให้การชาวกรุงเก่า ตลอดจนคำให้การขุนหลวงหาวัดก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับยามาดา นางามาซา ในประเทศไทยต้องใช้เอกสารร่วมสมัยที่คนต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่ในอยุธยาได้บันทึกไว้เป็นหลัก บางกรณีนั้นต้องแปลจากต้นฉบับมาเป็นภาษาอังกฤษ หรือภาษาไทย เช่น แปลจากภาษาฮอลันดาเป็นภาษาอังกฤษ หรือภาษาไทย การศึกษานี้ใช้เอกสารชั้นสองที่นักวิชาการต่างชาติเขียนขึ้น ถึงแม้ว่าการศึกษาเรื่องยามาดา (ออกญาเสนาภิมุข) ในประเทศไทยนั้น ต้องอาศัยหลักฐานต่างชาติมาอ้างอิงก็ตาม แต่คนไทยก็มีความพยายามอย่างยิ่งในการศึกษา ค้นคว้านำเอาเอกสารต่างๆที่มีความเป็นไปได้ตามกระแสของการศึกษาทางประวัติศาสตร์และกระแสสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวด้วยกระบวนการที่หลากหลาย เพราะฉะนั้นผู้ศึกษาจึงทำการศึกษาเรื่องนี้ไปพร้อมกับเบื้องหลังเหล่านี้ด้วย

อนึ่งขอบเขตของการศึกษาของบทนี้ นอกจากเรื่องยามาดา นางามาซาจะขยายผลถึงเรื่องราวของคนญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในอยุธยาด้วย เพราะยามาดา ไม่ได้อาศัยอยู่อยุธยาอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นหัวหน้าอาสาสมัครชาวญี่ปุ่นและเป็นผู้นำหมู่บ้านญี่ปุ่นด้วย ถ้าเปรียบกับบทที่ 2 แล้ว

¹ ผู้ศึกษาค้นคว้าเรื่องยามาดาจากวารสาร 8 รายการต่อไปนี้ ตั้งแต่เล่มแรก จนกระทั่งถึงเล่มล่าสุด (มีนาคม พ.ศ.2541) ได้แก่ *วารสารธรรมศาสตร์, ศิลปวัฒนธรรม, เมืองโบราณ, วารสารประวัติศาสตร์* (ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), *Journal of the Siam Society, วารสารอักษรศาสตร์* (ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยศิลปากร), *ศิลปสาร* (ของกรมศิลปากร).

เอกสารที่ใช้ในบทนี้มีจำนวนน้อยกว่ามากซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคนไทยที่สนใจเรื่องยามาดามีจำนวนน้อย²

บทนี้ แบ่งเป็นสองส่วน ดังนี้

3.1 ระยะเวลา ตั้งแต่ ค.ศ. 1910 ถึงทศวรรษ 1930

3.2 ระยะเวลา ตั้งแต่ ค.ศ. 1940 ถึงปัจจุบัน

สาเหตุที่ใช้การแบ่ง ในลักษณะนี้เป็นเพราะว่าการศึกษายามาดาในระยะแรกเป็นระยะที่ใช้เอกสารต่างประเทศเป็นหลัก และระยะที่สอง เป็นระยะที่นักวิชาการไทยได้มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับยามาดาอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

3.1 ระยะเวลา ตั้งแต่ ค.ศ. 1910 ถึงทศวรรษ 1930

เรื่องยามาดานางามาซาถูกนำเสนอครั้งแรกในประเทศไทยในวารสาร *Journal of the Siam Society* ในชื่อบทความว่า “Description of Siam” ของเยเรเมียส ฟอน ฟลิต (Jeremias van Vliet)³ ดังที่กล่าวมาแล้วแม้ว่าในเอกสารชิ้นนี้ ไม่ปรากฏชื่อยามาดาเลยก็ตาม แต่พฤติกรรมของคนญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในอยุธยาสมัยพระเจ้าทรงธรรมกับสมัยพระเจ้าปราสาททองก็ปรากฏออกมาในสมัยสองพระองค์นี้ ซึ่งยามาดาได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านญี่ปุ่นในอยุธยาแล้ว ความน่าเชื่อถือของเอกสารชิ้นนี้มีน้อยกว่าเอกสารอีกสองชิ้นซึ่งวันวลิตเขียนต่อมาภายหลัง⁴ ดังที่เซอร์เออร์เนสต์ ซาเดาวิเคราะห์ไว้ ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าในเอกสารชิ้นนี้มีเหตุการณ์ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมกับเหตุการณ์ในสมัยพระเจ้าปราสาททองถูกผสมผสานกันเป็นเหตุการณ์เดียวกัน ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ซาเดาวิเคราะห์ว่าเอกสารชิ้นนี้มีความถูกต้องน้อยกว่าอีกสองชิ้น เหตุการณ์ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมคือเรื่องที่ชาวญี่ปุ่น โจมตีพระราชวัง จัปพระมหากษัตริย์ และบังคับให้พระองค์สัญญาว่า จะไม่ทรง

² นักวิจัยท่านหนึ่งเคยทำเรื่องทัศนคติของไทยต่อญี่ปุ่น และมีข้อหนึ่งที่ถามว่า “ยามาดา นางามาซา คือใคร” และ ร้อยละ 50.3 ของผู้ตอบทั้งหมด ตอบได้ว่า ยามาดา นางามาซา มีบรรดาศักดิ์เป็นออกญาเสนาภิมุข (Banyat Surakanvit, *Report on Thai Perception of Japan and Thai-Japanese Relation* (Bangkok: Thammasart university, 1987), หน้า 3. แต่จากการสัมภาษณ์เป็นนิสิตปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เป็นเพื่อนนิสิตโดยส่วนใหญ่เคยได้ยินชื่อออกญาเสนาภิมุข แต่ไม่ทราบว่าคือใคร.

³ Jeremias Van Vliet, “Description of Siam,” *Journal of Siam Society* Vol.7 part. 1 (1910).

⁴ กล่าวคือจดหมายเหตุวันวลิต (คือ *Historical Accounts of Siam in the Seventeenth Century*) และ *The Short History of the Kings of Siam* หนังสือทั้งสองเล่มนี้เขียนขึ้นใน ค.ศ. 1640

⁵ Ernest Mason Satow, “Notes on the Intercourse between Japan and Siam in the Seventeenth Century,” *Transactions Asiatic Society of Japan* Volume 13 (1885), p.178, footnote 18.

ลงอาญาในการกระทำของคนญี่ปุ่นครั้งนี้ และจะทรงใช้คนญี่ปุ่นเป็นทหารอาสาสมัครตลอดรัชกาล เหตุการณ์ในสมัยพระเจ้าปราสาททองก็คือ แม้ว่าพระองค์ได้รับความช่วยเหลือจากคนญี่ปุ่นในการแย่งพระราชสมบัติก็ตาม แต่พระองค์ก็ทรงมีความไม่พอใจต่อคนญี่ปุ่นที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น และทรงไล่คนญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในอยุธยาออกไปทั้งหมด

เอกสารชิ้นที่ 2 ที่กล่าวถึง ยามาดา คือ “เรื่องพระราชไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น” ของ เซอร์ เออร์เนสต์ ซาเดา ซึ่งพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อค.ศ.1920 ในงานศพ นางสาวละม่อม ศรีบุญเรือง ในเอกสารนี้มีชื่อของยามาดาปรากฏให้เห็นเป็นครั้งแรก⁶ ซาเดานั้นเป็นนักการทูตที่มีความสามารถสูง และอาศัยอยู่ในประเทศญี่ปุ่นมานานกว่า 20 ปีในฐานะที่เป็นราชทูต และต่อมาก็ย้ายไปทำงานเป็นราชทูตอังกฤษประจำประเทศสยามอีกด้วย บทความชิ้นนี้ ซาเดาใช้เอกสารร่วมสมัยของฮอลันดา⁷ ของญี่ปุ่น และของไทย เป็นบทความที่เขียนได้อย่างมีคุณภาพ นอกจากนั้น บทความนี้ ถือได้ว่าเป็นบทความเกี่ยวกับเรื่องยามาดา นางมาซาซึนแรกของโลก และเป็นบทความชิ้นหนึ่งที่ดีที่สุดเกี่ยวกับยามาดานับจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีประเด็นสำคัญ 4 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นแรก ซาเดาเป็นคนแรกที่แปลพระราชสาส์นซึ่งแลกเปลี่ยนกันระหว่างพระมหากษัตริย์สยามกับโชกุนญี่ปุ่น และแปลจดหมายที่แลกเปลี่ยนกันระหว่างข้าราชการชั้นสูงของสองประเทศ (ซึ่งรวมทั้งจดหมายของยามาดาในฐานะเป็นข้าราชการฝ่ายสยามที่มีถึงข้าราชการญี่ปุ่นอีกด้วย) จากเอกสารการทูตของญี่ปุ่น ชื่อว่า อิโกะงุ นิกกิ (Ikoku Nikki) ซึ่งอยู่ในหนังสือ *ทซึโก อิชิรัน (Tsuikoh Ichiran)* นอกจากนี้ เขายังแปลสรุปจดหมายเหตุของวันวลิตเรื่อง *Historical Account of Siam* ซึ่งเป็นหนึ่งในสำคัญที่สุดในการศึกษายามาดา ซึ่งยังไม่ได้ถูกนำเสนอในวงวิชาการสยามมาก่อน

ประเด็นที่สอง ซาเดาได้เปรียบเทียบเอกสารทั้ง 3 ภาษา (ฮอลันดา ไทย และญี่ปุ่น) และพยายามที่จะศึกษาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ให้ปรากฏออกมาเป็น 2 ขั้นตอน

ขั้นตอนแรก คือเปรียบเทียบเอกสารฮอลันดากับเอกสารญี่ปุ่น และสรุปความว่า แม้ว่าเอกสารฮอลันดากับญี่ปุ่นไม่ตรงกันในรายละเอียด⁸ เช่นในเอกสารญี่ปุ่นหลังจากการสวรรคตของพระเจ้าทรงธรรม พระราชินีของพระองค์ก็ทรงมีความสัมพันธ์ในทางชู้สาวกับออกญา กลาโหม แต่วันวลิตกล่าวว่าพระราชินีกลับถูกประหารชีวิต แต่จุดสำคัญของเอกสารทั้ง 2 นั้นตรงกัน ดังนั้นเอกสารทั้งสองจึงมีความน่าเชื่อถือสูงในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ใน

⁶ คำนำของ “จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น.” *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20* เล่ม 13 (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณศกษา, 2507), หน้า 66.

⁷ น่าจะใช้ฉบับภาษาฝรั่งเศสในค.ศ. 1663

⁸ Ernest Mason Satow, *Op.cit.*, p. 203.

เอกสารวันวลิตกล่าวว่า ออกญาเสนาภิมุขมีอำนาจทางการเมืองสูง ดังนั้นในเอกสารญี่ปุ่น (ที่ชิโกอิชิรัน) กล่าวว่า ขามาดา (ออกญาเสนาภิมุข) อยู่ในตำแหน่งออกญาลาโหม ซึ่งไม่น่าแปลกใจที่ญี่ปุ่นจะเข้าใจอย่างนั้น เพราะขามาดามีอำนาจทางการเมืองพอๆ กับออกญาลาโหมในบางช่วงเวลา⁹ ในเอกสารวันวลิตกล่าวว่า พระเจ้าปราสาททองพระราชทานพญาผู้หญิงสวยให้ขามาดา ซึ่งเรื่องนี้เป็นหลักฐานที่เอกสารญี่ปุ่นกล่าวว่า ขามาดาได้เมียเป็นผู้หญิงสยามที่มีเชื้อสายราชวงศ์¹⁰ เอกสารวันวลิตกล่าวว่า หลังจากขามาดาเสียชีวิตไปแล้ว คนญี่ปุ่นในหมู่บ้านญี่ปุ่น จะแย้งชิงราชสมบัติจากพระเจ้าปราสาททอง ดังนั้น พระองค์จึงทรงรับสั่งให้เผาหมู่บ้านญี่ปุ่นในวันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ. 1632 คนญี่ปุ่นลงเรือหนีจากสยามด้วยการสู้รบกับทหารสยาม เรื่องนี้นั้นตรงกับเอกสารของญี่ปุ่นเลขที่เดียว¹¹

ขั้นตอนที่สองก็คือ ซาเดาเปรียบเทียบพงศาวดารกับเอกสารวันวลิตและเอกสารญี่ปุ่นได้ความโดยสรุปว่า เหตุการณ์ต่างๆ ในเอกสารทั้ง 3 นี้คล้ายคลึงกัน ดังนั้นแม้ว่าเรื่องเกี่ยวกับขามาดาแม้จะไม่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารก็ตาม แต่เรื่องเกี่ยวกับขามาดาก็น่าจะเป็นเรื่องจริง

ประเด็นที่ 3 เกี่ยวกับภาพลักษณ์ของขามาดา นางามาซา ซาเดาพิสูจน์ว่า บุคคลชื่อขามาดา นางามาซา มีตัวตนจริงๆ ในอดีต โดยแปลจดหมายโต้ตอบระหว่างขามาดากับข้าราชการชั้นสูงของญี่ปุ่นดังที่ได้กล่าวไว้ในประเด็นแรกแล้ว¹² ในเอกสารวันวลิตกล่าวว่า บรรดาศักดิ์ที่พระราชทานแก่หัวหน้ากองอาสาญี่ปุ่นคือ ออกญาเสนาภิมุข ซาเดาเสนอว่า “ขุนชัยสุนทร” หรือ “ขุนไชยสรรพ”¹³ ในพระราชสาส์นของพระเจ้าทรงธรรมที่มีต่อโชกุนในปี ค.ศ. 1621¹⁴ ผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นนั้นเป็นไปได้ว่า คือ ขามาดา นางามาซา นั่นเอง¹⁵ ด้วยเหตุนี้จึงพอจะสรุปได้ว่า ขามาดา นางามาซา กับออกญาเสนาภิมุข เป็นคนๆ เดียวกัน

ประเด็นที่ 4 บทบาทของชาวญี่ปุ่นในอยุธยา ระยะเวลาชาวญี่ปุ่นอยู่ข้างฝ่ายราชวงศ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย (คือราชวงศ์ของพระเจ้าทรงธรรม) แต่ระยะหลังกลับไปอยู่ฝ่ายออกญา

⁹ Ernest Mason Satow, Op.cit., p. 200.

¹⁰ Ernest Mason Satow, Op.cit., p. 202.

¹¹ Ernest Mason Satow, Op.cit., p. 204.

¹² Ernest Mason Satow, Op.cit., p. 150-174.

¹³ ซ่อนนี้เป็นการเขียนเสียงจากภาษาจีน ดังนั้นจึงอ่านได้ 2 อย่าง

¹⁴ ซาเดาเขียนผิดว่าเป็น ค.ศ.1623 แต่ในหน้า 147 ซาเดาแปล ค.ศ. ของพระราชสาส์นให้ถูกต้องเป็น ค.ศ. 1621

¹⁵ Ernest Mason Satow, Op.cit., p.187.

กลาโหม (พระเจ้าปราสาททอง) และได้รับพระราชทานที่ดินกับสิทธิพิเศษจากพระเจ้าปราสาททอง แต่ต่อมาพระองค์ทรงเกรงกลัวชาวญี่ปุ่น และได้ทรงขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกไปจากสยาม¹⁶

เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องขามาคา จุดสำคัญของเอกสารของซาเตาอยู่ที่การพิสูจน์ว่าขามาคากับออกญาเสนาภิมุขเป็นคณา เดียวกันแน่งจากบริบททางประวัติศาสตร์ของขามาคาในเอกสารญี่ปุ่น กับออกญาเสนาภิมุขในเอกสารวันวลิต แต่ก็ยังไม่ชัดเจนว่าขามาคามีบุคลิกลักษณะอย่างไร

นอกจากงานของซาเตาในค.ศ.1920แล้ว การศึกษาเกี่ยวกับขามาคาก็ไม่ได้ปรากฏอยู่ในเอกสารฝ่ายไทย¹⁷ จนกระทั่งในทศวรรษที่ 1930 เป็นครั้งแรกที่ได้มีความตื่นตัวครั้งใหญ่ในการศึกษาขามาคา ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผล 2 ประการ คือ

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาพิชัยดาบหัก ทรงโปรดให้มีการแปลจดหมายเหตุของวันวลิตเป็นภาษาอังกฤษเกือบทั้งหมด และบางส่วนเป็นภาษาไทย

2. ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นช่วงนี้มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการศึกษารื่องขามาคาในสยามด้วย

สาเหตุที่ทำให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาพิชัยดาบหัก เกิดความพระทัยในการแปลจดหมายเหตุวันวลิตในช่วงนี้นั้น ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า เพราะพระองค์ทรงช่วยและให้คำแนะนำต่อ นาย ดับบลิว. เอ. อาร์. วูด (W.A.R. Wood) ในการเขียนหนังสือ *A History of Siam*¹⁸ ที่ตีพิมพ์ออกมามีครั้งแรกใน ค.ศ. 1924 แต่หนังสือเล่มนี้น่าจะเข้ามาในสยามเมื่อ ค.ศ. 1933 เพราะเป็น ค.ศ. ที่ได้รับการตีพิมพ์ที่กรุงเทพฯ หนังสือเล่มนี้ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายเวลาตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1924 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาพิชัยดาบหัก น่าจะได้รับแรงกระตุ้นจากการช่วยเหลือและให้คำแนะนำในครั้งที่ วูด กำลังเขียนหนังสือเล่มนี้อยู่ (คือก่อน ค.ศ. 1924) วูด ทำงานอยู่ในสยามมานานกว่า 40 ปีในฐานะกงสุลใหญ่ของอังกฤษประจำเมืองเชียงใหม่ และมีความรู้ในภาษาไทยเป็นอย่างดี¹⁹

¹⁶ Ibid., p. 208.

¹⁷ เอกสารฝ่ายไทยรวมเอกสารต่างประเทศที่แปลเป็นภาษาไทยด้วย

¹⁸ ดับบลิว เอ. อาร์ วูด, *ตะกิงโกะชิ (Taikoku-shi)*, แปลโดยจุนจิ คิอิชิ (โตเกียว: ฟุตันโบ, 1941), ในคำนำของผู้เขียน หน้า 5. [หนังสือเล่มนี้เป็นคำแปลภาษาญี่ปุ่นจากงานของ W.A.R. Wood เรื่อง *A History of Siam*].

¹⁹ เรื่องเดียวกันในคำนำของผู้แปล, หน้า 2.

วูด กล่าวว่า เขาคิดว่าจดหมายเหตุวันวลิตเป็นเอกสารที่มีประโยชน์มากที่สุด และใช้เอกสารนี้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยของพระเจ้าทรงธรรม กับสมัยที่พระโอรสทั้ง 2 พระองค์ของพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์ (วูดคงจะใช้ฉบับแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสเมื่อค.ศ. 1673)²⁰

ใน ค.ศ.1934 สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 6 ทรงรับสั่งให้ ดับบลิว. เอช. เมินดี (W.H. Mundie) ซึ่งเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* แปลจดหมายเหตุวันวลิตจากภาษาฝรั่งเศสของปี ค.ศ. 1663 เป็นภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ออกมาจำหน่าย ขณะเดียวกัน ขุนวิจิตรมาตราก็ได้สนองรับสั่งของสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 6 ทรงรับสั่งให้แปลจดหมายเหตุวันวลิตจากภาษาอังกฤษของ เมินดี เป็นภาษาไทยเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากขุนวิจิตรมาตราไม่มีความชำนาญจึงแปลไว้ได้เพียงบางส่วนเท่านั้น และได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่ในงานศพของคุณหญิงทิพย์สุรพันธุ์พิสุทธิ (พิมพ์เฉพาะส่วนที่ได้แปลไว้เท่านั้น) ในปีเดียวกันนั่นเอง คือ ค.ศ. 1934²¹

ข้อความที่ปรากฏในหนังสือของ วูด ส่วนใหญ่นั้นยอมรับภาพลักษณ์ของยามาดา ในจดหมายเหตุวันวลิต แต่มีข้อยกเว้น 2 ประการ คือ ประการแรก วูด กล่าวว่า ในสมัยพระเจ้าเอกาทศรถ ยามาดาช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าเอกาทศรถกับโชกุนอิเอะยะซุ²² แต่ผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่า ข้อความนี้ไม่เป็นความจริง เพราะใน *ทซุโก อิชิรัน* มีการแลกเปลี่ยนสาส์นและของขวัญระหว่างพระเอกาทศรถกับโชกุนในปี ค.ศ.1606, 1608, และ 1610 แต่ไม่ปรากฏบทบาทของยามาดาเลย นอกจากนี้ โดยการวิเคราะห์ของซาเดา ยามาดายังอยู่ในตำแหน่ง “ขุน” ใน ค.ศ. 1621 ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม ดังนั้นถึงแม้ว่า ในสมัยพระเอกาทศรถ ยามาดาจะได้เข้ามายังสยามแล้วหรือยังไม่ได้เข้ามาก็ตาม ตำแหน่งของยามาดาก็ยังต่ำมาก และคงไม่มีบทบาทสำคัญถึงระดับนั้น

ประการที่ 2 หลังจากที่พระเจ้าทรงธรรมสืบทอดราชสมบัติได้ไม่นาน ชาวญี่ปุ่นเกิดความไม่พอใจการประหารชีวิตของขุนนางชื่อ ออกญากรมนายไว ผู้ซึ่งมีพระคุณต่อชาวญี่ปุ่น และเกือบถึงขนาดจะจับกุมพระเจ้าทรงธรรม แต่ก็ทำการไม่สำเร็จ ยิ่งไปกว่านั้นพระองค์สามารถเอาชนะทหารญี่ปุ่นที่หนีไปอยู่ที่เพชรบุรีได้ แต่พระองค์ก็มิได้ขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกไปจากสยามแต่

²⁰ คำนำของผู้เขียนในการพิมพ์ครั้งแรกใน ดับบลิว. เอ. อาร์. วูด, *ตะอิโกะกุชิ (Taikoku-shi)*, หน้า 1-10.

²¹ ดูรายละเอียด “คำนำ” ใน *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 79 เล่มที่ 49* (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณศกษา, 2513), หน้า 100-101.

²² ตะอิริว แอ. อาร์. วูด, *ตะอิโกะกุชิ (Taikoku-shi)*, หน้า 159.

อย่างไร²³ ต่อมาพระองค์ทรงโปรดปรานยามาดา²⁴ วูด อธิบายท่าทีของพระเจ้าทรงธรรมต่อชาวญี่ปุ่นที่ไม่ยอมดั้นเสมอปลายดังกล่าว โดยอ้างการตีความของสมเด็จพระยาค้ำรงราชานุภาพ (แต่ไม่มีการอ้างว่าเอาข้อมูลมาจากไหน) สมเด็จพระยาค้ำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า คนญี่ปุ่นมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ดี และกลุ่มที่ไม่ดี กลุ่มที่จะทำร้ายพระเจ้าทรงธรรมนั้นเป็นคนญี่ปุ่นกลุ่มหลัง ส่วนยามาดาอยู่ในกลุ่มแรก²⁵

ใน ค.ศ.1932 มีหนังสือออกมาชื่อ *ประวัติย่อของออกญาเสนาภิมุข หรือเจ้าพระยา นคร (ยามาดา นางามาซา)* โดยหลวงวิจิตรวาทการ หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือเล่มเล็กๆ มีขนาดเพียงแค่ 12 หน้าในภาษาไทย บวกกับคำแปลเป็นภาษาอังกฤษอีก 9 หน้า นายกสมาคมญี่ปุ่น-สยาม ชื่อ พระยาสุฤทธิการบรรจง เป็นผู้เขียนคำนำ ในคำนำหนังสือเล่มนี้กล่าวว่า จุดมุ่งหมายในการเขียนหนังสือเล่มนี้ คือในปลายปี ค.ศ.1934 เจ้าชายญี่ปุ่น²⁶ เสด็จมาเยือนประเทศไทย ก่อนการเสด็จสมาคมมีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเล่มนี้ออกมา จุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่งของการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ก็คือเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพิจารณาโครงการสร้างอนุสรณ์สถานของยามาดา ซึ่งเป็นโครงการที่สมาคมญี่ปุ่น-สยามกำลังดำเนินการอยู่ พระยาสุฤทธิการบรรจงเป็นบุคคลหนึ่งที่ชื่นชอบญี่ปุ่นค่อนข้างมาก และเป็นหนึ่งในคนไทยที่พยายามที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นด้วย ซึ่งจะได้อ้างถึงในบทที่ 4 ต่อไป เขาเห็นว่ายามาดามีคุณค่าและกล่าวว่า “แม้ว่าจะเป็นคนต่างชาติก็ตาม ยามาดาก็มีความดีความชอบกับสยาม และได้รับบรรดาศักดิ์ จนในที่สุด ยามาดาได้รับความไว้วางใจมาก ถึงกับได้ไปปกครองหัวเมืองใหญ่ๆ” เขาถือว่าเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทย การเยี่ยมชมซึ่งกันและกันระหว่าง 2 ประเทศ นั้นมีความสำคัญ และในเวลาทีคนญี่ปุ่นกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทย

²³ เขาแต่อ้างถึงเอกสารที่ว่าพระองค์ทรงไล่ชาวญี่ปุ่นออกไปจากอยุธยาชั่วคราว, ดู Ernest Mason Satow, Op.cit., p. 183.

²⁴ Wood, Op.cit., p.161-2.

²⁵ W.A.R. Wood, *A History of Siam* (Bangkok: Chalermit Bookshop, 1959), p.162, footnote 1.

²⁶ ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าคือเจ้าชายพระองค์ใดของญี่ปุ่น แต่ในวันที่ 23 มีนาคม ค.ศ. 1935 กองเรือรบของลำที่ชื่อว่า อะกุโมะ กับ อะซะมะ เดินทางมายังสยามในการฝึกเดินเรือและมีการทำพิธีบวงสรวงเจ้าที่เพื่อที่จะสร้างศาลเจ้ายามาดาและเจ้าชายฟูมิโนะมิยะ ฮิโรฮิโตะ (Fushinomiya Hirohito) เข้าร่วมพิธี ดู *วารสารสมาคมญี่ปุ่น-ไทย* เล่มที่ 14 (มีนาคม 1939), หน้า 98. ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าเจ้าชายที่หมายถึงนี้คือเจ้าชายพระองค์นี้นั่นเอง.

ทุกครั้งคนญี่ปุ่นจะกล่าวถึงยามาดา นางามาซา ดังนั้นฝ่ายไทยก็ควรจะมีความรู้เกี่ยวกับยามาดา ด้วยเช่นกัน²⁷

ภาพลักษณ์ยามาดาของหลวงวิจิตรวาทการไม่มีเนื้อหาสาระและรายละเอียดอะไร ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า เพราะหลวงวิจิตรวาทการรับทำงานเขียนโดยไม่มีความสนใจนัก เพราะแนวโน้มในการศึกษาประวัติศาสตร์ของเขาไม่ได้ให้ความสนใจและไม่เกี่ยวข้องกับยามาดาเลย เขา รับราชการตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ถึงค.ศ. 1962 ซึ่งอยู่ในตำแหน่งสำคัญมาตลอด และใช้งานเขียน ของตนมาสนับสนุนนโยบายบางเรื่องของรัฐบาลอยู่เสมอ โดยมีความประสงค์ที่จะให้การ ศึกษาประชาชนตามแนวคิดชาตินิยมโดยใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือ²⁸ เขาเห็นคุณค่าของการมี ลักษณะแบบไทย เช่น เขาคิดว่าตัวอย่างที่ดีของพฤติกรรมของคนไทยในปัจจุบันนี้คือวัฒนธรรม สมัยสุโขทัย²⁹ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งมีทัศนะทางประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม และแสดงทัศนะ ทางประวัติศาสตร์ของตนเองต่อสาธารณชนด้วยงานหลายๆ ชิ้น ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของยามาดา ซึ่งนับว่าเป็นคนต่างชาติคนหนึ่งในอยุธยา

ต่อมาในวันที่ 9 ตุลาคม ค.ศ. 1937 ในหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* ซึ่งเจ้าของ หนังสือพิมพ์ คือ เมินดี ซึ่งเป็นคนแปลจดหมายเหตุวันวลิตเป็นภาษาอังกฤษ มีบทความว่า “Japan and Siam - The Yamada Nagamasa Memorial” ในบทความนี้กล่าวว่า ตั้งแต่วันที่ 26 กันยายน ที่ผ่านมามีโครงการที่จะสร้างอนุสรณ์สถานของยามาดา โดยสมาคมญี่ปุ่น-ไทยจะเป็นผู้ ที่ให้ทุน การสร้างอนุสรณ์สถานนี้ถูกกำหนดที่จะสร้างขึ้นบริเวณสถานที่ที่เคยเป็นหมู่บ้านญี่ปุ่น³⁰ ดังนั้นคิดว่าผู้อ่านทั้งหลายน่าจะสนใจบทความชื่อ “เกี่ยวกับการติดต่อระหว่างญี่ปุ่น-ไทย ใน คริสต์ศตวรรษที่ 17” ของซาเดา ในบทความนี้ ซาเดาได้นั้นเอกสารชิ้นค้นที่เก่าแก่ที่สุดของฝ่าย ญี่ปุ่น กล่าวคือ *ฟูโตะงุนกิ* กับ *โคโบกิ* เนื้อหาคร่าวๆ ของสองเรื่องนี้ คือ ช่วงเวลาที่พระเจ้า ทรงธรรมทรงพระประชวรหนัก พระองค์ทรงมีพระราชโองการให้ออกญากลาโหมกับยามาดา นางามาซา ปกครองประเทศสลับกันคนละปี หลังจากพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตแล้ว ในปีแรก ออกญากลาโหมกลายเป็นอัครมหาเสนาบดี และด้วยความที่เขาขังโสด ออกญากลาโหมกับอัครม

²⁷ หลวงวิจิตรวาทการ, *ประวัติข้อยอกญาเสนาภิมุขหรือเจ้าพระยานคร (ยามาดา นางามาซา)* (กรุงเทพฯ: กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2477), หน้า ก-ข.

²⁸ Somkiat Wanthana, *The Politics of Modern Thai Historiography*, (Doctor of Philosophy thesis I the Department of History, Monash University, December 1986) p. 287.

²⁹ Ibid., p.300-301.

³⁰ สมาคมญี่ปุ่น-ไทยเป็นผู้คิดโครงการนี้ในโอกาสการฉลองครบรอบ 50 ปีของความสัมพันธ์ระหว่าง ญี่ปุ่นกับไทยในวันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 1937.

เหี้ยของพระเจ้าทรงธรรมมีความสนิทสนมชอบพอกัน ต่อมาเหี้ยของพระเจ้าทรงธรรมก็ทรงฆ่าพระเจ้าเชษฐาธิราช ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระองค์เองด้วยยาพิษ และขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทน ยามาคาโกรธแค้นอย่างมาก มีความอาฆาตแค้นถึงกับคิดจะปลงพระชนมพระมเหสีกับออกญาท้าวโหม แต่ปรากฏว่ายามาคาถูกลูกทำประทุษกรรมด้วยยาพิษโดยคำสั่งของทั้งสองเสียก่อน

ต่อมาในวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 1937 ในหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* กล่าวว่า กลางคืนของวันที่ 19 ตุลาคม มีการปาฐกถาครั้งที่ 2 ของสยามสมาคม และสมาคมญี่ปุ่น-สยาม โดยมีพระยาสุรศักดิ์การบรรจงเป็นผู้อ่านบทความของ เอฟ. เอช. ใจลีส (F. H. Giles) (พระยาอินทรมนตรี) ในหัวข้อการปาฐกถาเรื่อง “The Position of Yamada Nagamasa” ผู้อ่านเป็นนายกสมาคมของสมาคมญี่ปุ่น-สยาม และสมาชิกของสยามสมาคม และเนื้อหาของการปาฐกถาครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของบทความที่ชื่อว่า “A Critical Analysis of Van Vliet’s Historical Account of Siam in the 17th Century” ซึ่งลงตีพิมพ์ใน *The Journal of the Siam Society* ในเดือนเมษายน ปีค.ศ. 1938³¹ ต่อมา มีการปาฐกถาครั้งที่ 3 ในวันที่ 7 พฤศจิกายน ซึ่งมีการอ่านส่วนหนึ่งของบทความเดียวกันของ F.H. ใจลีส โดยผู้อ่านคือ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ (H.S.H. Prince Vamvaitayakara Voravan)³² ใจลีส นั้นเป็นนายกของสยามสมาคมในขณะนั้นด้วย³³

เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์ที่ทั้งนายกสมาคมญี่ปุ่น-สยาม และนายกสยามสมาคม กับนาย เมินดี ที่ให้ความสนใจต่อยามาคา และได้ร่วมกันในการจัดปาฐกถาและประชาสัมพันธ์ ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า ผู้ที่เป็นแกนนำ คือนายกสมาคมญี่ปุ่น-สยาม พระยาสุรศักดิ์การบรรจง เพราะเขาเป็นผู้ที่มีความชื่นชอบประเทศญี่ปุ่นอยู่เป็นทุนเดิม และดังที่เขาได้กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือที่เขียนโดยหลวงวิจิตรวาทการ เขาคิดว่าคนไทยควรจะรู้เรื่องเกี่ยวกับยามาคาให้มากขึ้น เพื่อที่จะสร้างสัมพันธภาพระหว่างสองประเทศ และช่วงนี้มีบรรยากาศในการที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ดังที่ผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงในบทที่ 4 ต่อไป ขณะเดียวกันบุคคลอีกสองคน คือ เมินดี และ ใจลีส ค่อนข้างจะให้ความสนใจในด้านวิชาการมากกว่า ดังที่

³¹ เนื้อหาของบทความใน *The Journal of the Siam Society* มีการเพิ่มเติมขึ้นบ้างเล็กน้อย

³² ในขณะที่กล่าวถึงกิจกรรมของสมาคม ได้มีการกล่าวถึงการปาฐกถาครั้งที่ 3 ด้วย ดู *The Journal of the Siam Society* Vol.30, Part 2 (April 1938), p.261.

³³ เพราะมีการกล่าวว่า Giles เป็น President ของสยามสมาคม ดูในหน้าที่ 261 ของ *The Journal of the Siam Society* Vol.30, Part 2 (April 1938).

มินดี แปลงจดหมายเหตุวันวลิตจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษ และ ใจลีส เขียนบทความที่วิจารณ์จดหมายเหตุวันวลิต ดังจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

ในค.ศ. 1938 มีการตีพิมพ์วารสารที่สำคัญในการศึกษาเรื่องของยามาดาฉบับหนึ่งคือ *The Journal of the Siam Society* Vol.30, Part 2 (April 1938) ในฉบับนี้ได้มีการตีพิมพ์จดหมายเหตุวันวลิตที่แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย มินดี และบทความวิเคราะห์จดหมายเหตุวันวลิตโดย ใจลีส ชื่อ “A Critical Analysis of van Vliet’s Historical Account of Siam in the 17th Century” (ตั้งแต่บทที่ 1 ถึงบทที่ 6)³⁴ ถึงแม้ว่าจะเป็นบทความภาษาอังกฤษ แต่การนำเสนอจดหมายเหตุวันวลิต (*Historical Account of Siam in the 17th Century*) ต่อดวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง³⁵ เช่น ชาวตะวันตกวิเคราะห์จดหมายเหตุนี้มีความถูกต้องทางประวัติศาสตร์สูงโดยการเปรียบเทียบกับ *ทศุโก อิชิรัน* ในภาษาญี่ปุ่น และพระราชพงศาวดารในภาษาไทย และด้วยเหตุที่ไม่มีเอกสารชั้นต้นที่เป็นภาษาไทยฉบับใดกล่าวถึงยามาดาเลย ดังนั้นหลังจากปี ค.ศ.1938 การศึกษาเรื่องยามาดาของนักวิชาการไทยส่วนใหญ่จะใช้จดหมายเหตุของวันวลิตนี้เป็นหลักฐานสำคัญตลอดมา

การบันทึกของวันวลิตดังที่กล่าวไปแล้วนั้น แม้ว่าจะเล่าเหตุการณ์อย่างละเอียด โดยเฉพาะเรื่องการแย่งชิงราชสมบัติและพระราชกรณียาวัตรอันเป็นนิสยของพระเจ้าปราสาททองอย่างชัดเจนก็ตาม แต่การอธิบายของวันวลิตเกี่ยวกับการกระทำของยามาดาก็ยังมีช่องโหว่ในการตีความหมายที่แตกต่างออกไปได้ เช่นในกรณีของ ใจลีส ซึ่งจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

เกี่ยวกับภาพลักษณ์ของยามาดาในสายตาของวันวลิตนั้น ใจลีส มีความเห็นตรงกันข้ามกับทัศนะของชาวตาในประเด็นที่ว่า เอกสารของญี่ปุ่นที่ชาวตาใช้มีความน่าเชื่อถือน้อยกว่าข้อมูลของวันวลิตที่น่าเชื่อมากกว่า โดยชี้ให้เห็นตัวอย่างของข้อมูลในเรื่อง 1)พระมหากษัตริย์ของพระเจ้าทรงธรรมไม่ได้มีความสัมพันธ์กับออกญาศรีวรวงศ์แต่อย่างใด 2)การที่จะมีผู้สำเร็จราชการถึงสองคน คือทั้งออกญาศรีวรวงศ์และออกญาเสนาภิมุขนั้นไม่น่าจะเป็นไปได้ และ 3)การที่ยามาดาได้รับพระราชทานที่ดินที่เพชรบุรีนั้นเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะยามาดาจะต้องเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์อยู่ทุกวัน นอกจากนี้ ใจลีส ได้วิเคราะห์นิสัยของยามาดาว่ามีส่วนที่ดีคือมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เช่น เวลาที่พระเจ้าทรงธรรมมีพระราชประสงค์จะตั้งพระราชโอรสเป็นรัชทายาท และได้ขอความช่วยเหลือจากยามาดา ยามาดาก็ได้ทำตามพระราชประสงค์อย่างซื่อ

³⁴ บทที่ 7 และ 8 นั้น ตีพิมพ์ใน *The Journal of The Siam Society* Vol.30, Part 3 (April 1938).

³⁵ การแปลเป็นภาษาไทยของจดหมายเหตุวันวลิตใน ค.ศ.1964 เกิดหลังจากการแปลเป็นภาษาอังกฤษถึง 26 ปี

สตัย³⁶ และเมื่อออกญากลาโหมเข้าไปทำข้อตกลงลับกับยามาดาเพื่อให้ตัวเองได้ขึ้นครองราชย์ ยามาดาก็ไม่ยอมตกลง³⁷ นอกจากนี้ยามาดายังเป็นคนที่รักเพื่อน ขอมเสี่ยงชีวิตของตัวเองแทนเพื่อน โจลีส ได้พูดถึงข้อเสียของยามาดา คือ เป็นคนหูเบาเชื่อคนง่ายเพราะเพียงแค่อำนาจอันสูงส่งของพระยา เพราะ จากออกญากลาโหมก็เชื่ออย่างสนิทใจ จึงหลงเชื่อในเล่ห์เหลี่ยมและโศลกของออกญา กลาโหมได้โดยง่าย จนต้องเสียชีวิตในท้ายที่สุด³⁸ โจลีส วิเคราะห์ฐานะของยามาดา นางามาซา ว่า ยามาดาได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระมหากษัตริย์และพระคลัง (ว่าการต่างประเทศ) ซึ่งจะเห็นได้จากจดหมายของยามาดาที่มีถึงโชกุนและข้าราชการระดับสูงของญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1621 และบรรดาศักดิ์ของเขาคือออกญาเสนาภิมุขซึ่งเป็นตำแหน่งอันมีเกียรติในราชสำนักสยามอีก ด้วย³⁹

จึงสามารถสรุปภาพลักษณ์ของยามาดาในระยะที่หนึ่ง คือการเปลี่ยนแปลงการ ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยจากแบบจารีตมาสู่สมัยใหม่ ทำให้เอกสารชั้นต้นที่เป็นภาษาต่างประเทศ ถูกนำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *จดหมายเหตุวันวลิต* เป็นเอกสารสำคัญ และการศึกษายามาดาในทศวรรษ 1930 นั้นได้รับอิทธิพลจากความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นด้วย

3.2 ระยะที่สอง ตั้งแต่ ค.ศ. 1940 ถึงปัจจุบัน

ระหว่าง ค.ศ. 1958 ถึง ค.ศ. 1971 มีบทความและหนังสือที่สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับยามาดาทั้งหมดรวม 7 ชิ้นด้วยกัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการปกครองในระบบเผด็จการทหาร⁴⁰ การศึกษาเรื่องของยามาดา ไม่มีความก้าวหน้าเท่าใดนัก นักวิชาการส่วนใหญ่รู้สึกว่าการเมืองในช่วงนั้นกำลังตึงเครียด กล่าวคือมีการประกาศบังคับใช้กฎอัยการศึก และตกอยู่ภายใต้ลัทธิทางการเมืองแบบที่เรียกกันต่อมาว่า “ลัทธิประชาธิปไตยแบบไทย” การโหมโฆษณาความคิด ค่านิยมแบบไทยๆ ซึ่งมีลักษณะพิเศษติดต่อกันเป็นเวลายาวนาน ในบรรยากาศของการเมืองดังกล่าว ทำให้เกิดการศึกษาและการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์ในลักษณะที่เรียกว่า “นัก

³⁶ Giles, p.165.

³⁷ Francis H. Giles, “A Critical Analysis of Van Vliet’s Historical Account of Siam in the 17th Century,” p.169.

³⁸ Giles, p.163.

³⁹ Giles, p.162.

⁴⁰ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ปกครองประเทศในระบบเผด็จการตั้งแต่ ค.ศ.1958 -1963. การปกครองแบบครอบครัวของจอมพล ถนอม กิตติขจร, พลเอก ประภาส จารุเสถียร และพันเอก ฉัตรชัย กิตติขจร, ค.ศ. 1963-1973 อ้างใน Somkiat Wanthana, p.374.

ประวัติศาสตร์มืออาชีพ” (professional historians) ซึ่งมีลักษณะการเขียนอย่างพระราชพงสาวดารของขุนร่นเกาที่สนับสนุนกลุ่มเจ้านาย ผสมผสานกับความรู้สึกที่ใช้อารมณ์ (sentimentalism) ตัดสินในเชิงชาตินิยม (nationalism)⁴¹ ในที่นี้จะยกตัวอย่างของนักประวัติศาสตร์มืออาชีพ 2 ท่าน คือ ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช และศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์

ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช เขียนบทความเรื่อง “สอบศักราชรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” ว่า การเลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็วของยามาดาในระบบราชการไทย เป็นเพราะยามาดารู้จักกับข้าราชการชั้นสูงในญี่ปุ่น⁴² นักประวัติศาสตร์มืออาชีพให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระบอบอุปถัมภ์ในสังคมไทยแบบจารีต ดังนั้นการรู้จักกับข้าราชการชั้นสูงจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นในระบบราชการไทย สำหรับในกรณีของยามาดานั้น เขาเป็นเพียงคนหามเสลี่ยงคนหนึ่งของคนใดคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในฐานะต่ำสุดของชนชั้นชามูไร⁴³ จึงไม่สามารถเป็นได้ว่า ยามาดาจะรู้จักกับ “โรจู” (เสนาบดี ผู้ที่มีตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางทางอำนาจการปกครอง) แต่ในความเป็นจริงแล้ว ยามาดานั้นเพียงแค่ว่ารู้จัก “โรจู” โดยที่ “โรจู” เองก็ไม่ได้รู้จักกับยามาดาไปมากกว่ารู้ว่ายามาดาเป็นคนหามเสลี่ยงคนหนึ่งเลย นอกจากนี้ ขจรยังกล่าวอีกว่า ไม่มีหลักฐานใดเลยแสดงให้เห็นว่ายามาดาจะถูกวางยาพิษและเสียชีวิตดังที่คนญี่ปุ่นสงสัย⁴⁴ แต่ในจดหมายวันวลิต “ออกพระมริคได้ใช้ผ้าพันแผลมียาพิษปิดแผลให้ที่ขา ซึ่งทำให้ออกญานคร (ยามาดา) ถึงแก่ความตาย”⁴⁵ แต่ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า ขจรน่าจะรู้จักข้อมูลในจดหมายวันวลิตเป็นอย่างดี เพียงแต่ในการเขียนประวัติศาสตร์ยังให้ความสำคัญกับความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ข้อมูลที่จะทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อองค์พระมหากษัตริย์จึงถูกปิดบังซ่อนเร้นโดยนักประวัติศาสตร์ที่มีทัศนคติหรือมุมมองในการเขียนคล้ายกับศาสตราจารย์ขจร

ใน “ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา” ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์นำเสนอถึงท่าทีของออกญาธลาโหม (พระเจ้าปราสาททอง) ต่อยามาดาที่น่าสนใจ เขากล่าวว่า “เจ้าพระยา

⁴¹ Ibid., p.502 - 503.

⁴² ขจร สุขพานิช, “สอบศักราชรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ,” *ศิลปากร* ปีที่ 11 ฉบับที่ 2, 3, 4 (กรกฎาคม, กันยายน, พฤศจิกายน, 2510), หน้า 101 ในฉบับที่ 3 ของปีที่ 11.

⁴³ โอวะวะคะ เทะตุโอะ, *ยามาดา นางามาดา - ภาพจริงที่ยังไม่เปิดเผย* (โตเกียว: โคดันเจียะ, 1987), หน้า 19.

⁴⁴ ขจร สุขพานิช, หน้า 102.

⁴⁵ *ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 79 เล่มที่ 49*, หน้า 218.

กลาโหมก็ไม่กล้ากำจัดออกญาเสนาภิมุขอย่างเปิดเผย จึงหาทางกำจัดโดยทางอ้อม”⁴⁶ หรือ “พระเจ้าปราสาททองเกรงว่า ออกญาเสนาภิมุขจะขัดขวางพระราชอำนาจของพระองค์จึงทรงเอาใจออกญาเสนาภิมุขเป็นอย่างดี”⁴⁷ และศาสตราจารย์รองก็ไม่ได้พูดถึงว่า คนที่สั่งการให้ออกพระมริคใส่ยาพิษที่แผลของยามาคาก็คือพระเจ้าปราสาททอง การเขียนดังกล่าวของศาสตราจารย์รองก็คือวิธีการเขียนของนักประวัติศาสตร์ใหม่ที่เป็นนักประวัติศาสตร์มืออาชีพ ที่ต้องการจะปิดบังภาพด้านลบของพระเจ้าปราสาททอง⁴⁸

ทศวรรษที่ 1960 คือช่วงที่มีการปิดกั้นทางการเมืองโดยเผด็จการทหาร ช่วงเวลานี้จึงเป็นช่วงเวลาที่มิดนสำหรับการศึกษาทางประวัติศาสตร์⁴⁹ แต่ในด้านเศรษฐกิจ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากการเกิดสงครามเวียดนาม ในทศวรรษนี้ เงินทุนจากสหรัฐฯ ไหลเข้ามาถึงร้อยละ 32 ของทุนทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศไทย และเงินทุนต่างชาติในช่วง ค.ศ. 1960-1972 ส่วนใหญ่คือเงินทุนที่ถูกควบคุมโดยบริษัทข้ามชาติ (Multi-national Company) เงินทุนจากสหรัฐฯ คิดเป็นเงิน 6,400,000,000 บาท และเงินทุนจากญี่ปุ่นคิดเป็นเงิน 6,200,000,000 บาท⁵⁰ สำหรับผู้นำทหารของไทยที่มีความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นนั้นดูเหมือนว่าได้รับความสำคัญอย่างมาก เมื่อจอมพล ถนอม กิตติขจร ในฐานะนายกรัฐมนตรี ปาฐกถาต่อคณะเยาวชนญี่ปุ่นที่มาเยือนเมืองไทย (ค.ศ. 1968 และ 1971)⁵¹ กล่าวว่า ญี่ปุ่นกับไทยมีมิตรภาพอันดีต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อน และยามาคาเป็นตัวแทนของมิตรภาพดังกล่าว ยามาคาได้รับราชการในสยามมีความดีความชอบจนได้รับตำแหน่งสูงเป็นถึงออกญาเสนาภิมุข จอมพลถนอมเองก็สนับสนุนมิตรภาพระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ในหนังสือตำราวิชาประวัติศาสตร์สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ในค.ศ. 1972⁵² มีการกล่าวถึงยามาคา โดยกล่าวว่ายามาคาเป็นผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนสัมพันธไมตรีระหว่างญี่ปุ่นกับสยามในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น

⁴⁶ รอง ศยามานนท์, “ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา,” *แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี* ปีที่ 5 เล่มที่ 3 (กันยายน 2514), หน้า 39.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

⁴⁸ Somkiat Wanthana, Op.cit., p. 522.

⁴⁹ Ibid., p.315.

⁵⁰ Ibid., p.484-5.

⁵¹ *ประมวลคำปราศรัย สาสน์ และคำขวัญของจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี*, 11 ธันวาคม 2510 ถึง 10 ธันวาคม 2511, หน้า 25 และ *ประมวลคำปราศรัย สาสน์ และคำขวัญของ ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี*, 11 มีนาคม 2514 ถึง 6 พฤศจิกายน 2514, หน้า 198.

⁵² *หนังสือประกอบการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทยและต่างประเทศ สำหรับชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 2 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (องค์การความรู้สภา, 2515).*

ออกญาเสนาภิมุข และได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าทรงธรรม รวมทั้งในสมัยพระเจ้าอาทิตยวงศ์ก็ได้ดำรงตำแหน่งเป็นถึงเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

ระหว่าง ค.ศ.1973 ถึง ค.ศ. 1976 บรรยากาศทางการเมืองของไทยมีเสถียรภาพมากขึ้น แนวคิดที่เคยถูกเก็บกดไว้ก่อนหน้านั้นในการปกครองแบบเผด็จการทหาร ก็ได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน เช่น มีหนังสือพ็อกเก็ตบุคจำนวนมากตีพิมพ์ออกมาจำหน่าย⁵³ สมเกียรติ วันทะนะ วิเคราะห์ว่า ถ้าเปรียบเทียบจำนวนของการเขียนและการแปลกับแขนงปรัชญาการเมือง, เศรษฐศาสตร์การเมือง, ศิลปะ, วรรณคดี, การเขียนประวัติศาสตร์ก็ไม่ได้มีความสำคัญมากเท่าใดนัก

ภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาดา ในช่วงเวลานี้ สะท้อนให้เห็นปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในขณะนั้น ซึ่งมีค่อนข้างมาก อันอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นกระแสความสนใจครั้งใหญ่ครั้งที่ 2 ของการศึกษาเรื่องยามาดา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น มีการระดมทุนและมีนักธุรกิจชาวญี่ปุ่นเข้ามาทำธุรกิจในไทย และการที่ญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้าต่อประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ทำให้คนไทยเกิดความรู้สึกต่อต้านคนญี่ปุ่น ดังจะเห็นได้จากการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นขององค์การนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย

ใน ค.ศ. 1973 หนังสือ *พระเจ้าปราสาททอง* ของสังข์ พัทธโนทัย กล่าวว่า การขับไล่อิทธิพลของคนญี่ปุ่นออกไปจากการเมืองสยามคือชัยชนะของพระเจ้าปราสาททอง เพราะคนญี่ปุ่นในสมัยนั้นมีอำนาจในทางการเมืองในสยามมาก เกือบจะกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้ จะแต่งตั้งหรือปลดพระมหากษัตริย์พระองค์ใดก็สามารถทำได้ หรือจะปลงพระชนม์พระมหากษัตริย์ทิ้งเสียก็ได้ จุดดีจุดหนึ่งของคนญี่ปุ่นคือออกญาเสนาภิมุขไม่ต้องการอยากได้สยาม⁵⁴ การประเมินอิทธิพลของญี่ปุ่นในสมัยอยุธยาอย่างนี้เป็นการประเมินมากกว่าข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แม้ว่ายามาดานั้นเป็นคนญี่ปุ่นที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการเมืองสยามก็ตาม ยามาดาก็เป็นเพียงแค่ผู้ช่วยเหลือการแย่งชิงราชสมบัติของพระเจ้าปราสาททอง แม้ว่าจะมีเจตนาหรือไม่ก็ตาม มีข้อสังเกตคือเมื่อออกญาโกลาโหมไปปรึกษายามาดาเกี่ยวกับเรื่องพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไป หลังจากพระเจ้าเชษฐาธิราชสิ้นพระชนม์ ออกญาโกลาโหมแสดงความปรารถนาที่จะขึ้นครองราชย์เอง แต่ยามาดาไม่ยอมเพราะคิดว่าควรจะให้พระราชโอรสองค์ถัดไปขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์น่าจะเหมาะสมยิ่งกว่า แต่พระราชโอรสพระองค์นี้ก็ได้ขึ้นครองราชย์ได้เพียงแค่ 36 วัน ออกญาโกลาโหมก็สามารถแย่งชิงราชสมบัติได้สำเร็จ ดูเหมือนกันว่าสังข์ พัทธโนทัยจะเอาทัศนคติในแง่

⁵³ Somkiat Wanthana, p.530.

⁵⁴ สังข์ พัทธโนทัย, *พระเจ้าปราสาททอง* (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2516), หน้า 162.

ลของตคนตอคนผู้นั้นในชวงนั้นไปวิเคราะหยามาดา นางามาชา โดยใช่วิธีการทางประวัติศาสตร์ นับเป็นการตอตันการรุกรานทางเศรษฐกิจของคนผู้นั้นโดยทางอ้อม

ใน ค.ศ. 1975 รัชญา ผลอนันท์ ใช่วิธีการในการตอตันที่ตรงกว่า⁵⁵ รัชญาใช้ประวัติศาสตร์เพื่อตอตันผู้นั้น ลักษณะการเขียนของเขาคือใช่วิธีการเปรียบเทียบ โดยกล่าวว่า การตอตันผู้นั้นนั้นได้โดยสืบทอดกันมาจากสมัยอยุธยาจนกระทั่งปัจจุบัน กรณีของยามาดาเป็นกรณีตัวอย่าง การที่ยามาดาได้อำนาจทางการเมืองในสยามในฐานะข้าราชการตั้งแต่สมัยพระเจ้าเอกาทศรถ นอกจากอำนาจทางการเมืองแล้ว เขายังมีอำนาจทางเศรษฐกิจและกำลังทหารอีกด้วย ยามาดาทำการสนับสนุนการค้าของตนโดยใช้อภิสิทธิ์ในฐานะที่เป็นข้าราชการ ทำให้ธุรกิจของคนผู้นั้นในเมืองไทยประสบปัญหา เพราะเขาไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายในของไทย⁵⁶ รัชญา กล่าวว่า “ออกญาเวลาโหมเริ่มขัดผลประโยชน์กับยามาดา และออกญาเวลาโหมเริ่มไม่ไว้วางใจ จึงส่งออกญาเสนาภิมุขลงไปนครศรีธรรมราช ไปจัดการกับขบถ และก็ให้เป็นเจ้าเมืองที่นั้น จดหมายวันวลิตบันทึกประวัติศาสตร์ตอนนี้ไว้ว่า ‘ครั้นเมื่อออกญาเสนาภิมุขเจ้าเมืองนครคนใหม่ มาถึงนครศรีธรรมราชก็แสดงความโหดเหี้ยมทารุณให้ทุกคนเห็น...’ ฝ่ายขบถ ‘ถูกริบทรัพย์สมบัติหมดสิ้น และให้แจกจ่ายกันไปในบรรดาทหารผู้นั้นของตน...’ ในที่สุด ออกญาเสนาภิมุขก็สิ้นชีวิต โดยถูกลอบวางยาพิษแทนการรักษาแผลในปี พ.ศ. 2173(ค.ศ.1630) หลังจากนั้น บุตรของออกญาเสนาภิมุขก็ได้ทำการแก้แค้นมีการปะทะกับคนไทย... ชาวผู้นั้นจึงละทิ้งเมืองไปอยู่เขมร ตอนนี้ จดหมายวันวลิตได้บันทึกไว้ว่า ‘การที่ชาวผู้นั้นหนีไปทำให้ชาวไทยมีความในใจและยินดีที่ตน หลุดพ้นจากคนเลวทรามเหล่านี้ได้’ ”⁵⁷

ต่อมา ผู้เขียน(รัชญา) ก็กลับมาเขียนถึงเหตุการณ์ในปัจจุบันนี้ว่า “...มีแนวโน้มว่า อิทธิพลทางการเมืองของผู้นั้นกำลังเพิ่มขึ้นในเมืองไทยโดยผ่านทางนักการเมืองไทยที่มีผลประโยชน์ร่วมกับผู้นั้นเป็นเครื่องมือผลักดันกฎหมายหรือนโยบาย หากว่าผลประโยชน์ของผู้นั้นและชาวผู้นั้นในเมืองไทยเป็นปฏิปักษ์ต่อประชาชนชาวไทยแล้ว ก็ไม่แน่ว่าประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศนี้จะไม่ย้อนกลับไปสู่รูปแบบเดิมคือในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งผู้นั้นจำต้องอพยพออกไปจากเมืองไทยเกือบหมด”⁵⁸

⁵⁵ รัชญา ผลอนันต์, “การตอตันผู้นั้น จากยามาดาถึงทานาคะ,” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ปีที่ 13 ฉบับที่ 3-4 (สิงหาคม-ธันวาคม 2518).

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18 - 19.

นอกจากนี้ มีบทความที่พิมพ์เผยแพร่ในปีเดียวกันกับสัญญาแต่ไม่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกต่อต้านของคนไทยที่มีต่อญี่ปุ่นก็คือ บทความของสมบัติ จันทรวงศ์ ที่แสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์เอกสารของวัลลิตอย่างเป็นกลางๆ คือ เขาวิเคราะห์จุดสำคัญของการกระทำของยามาดา ซึ่งนักวิชาการหลายคนตีความไม่ตรงกัน กล่าวคือ ในช่วงเวลาที่ออกญาตราโหมโจมตีพระราชวังเพื่อที่จะกำจัดพระเชษฐาธิราช มีประเด็นคำถามที่ว่ายามาดาได้เข้าร่วมโจมตีพระราชวังด้วยหรือไม่ เป็นจุดที่การวิเคราะห์ไม่ตรงกัน และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงเจตนาและลักษณะนิสัยของยามาดา สมบัติแสดงความคิดเห็นว่า “...มีการกล่าวถึงการเข้าร่วมโจมตีของทหารญี่ปุ่นและจากคำพูดของออกญาเสนาภิมุขเมื่อพระเจ้าปราสาททองไปปรึกษาความเมื่อนั้นน่าจะเชื่อได้ว่า ออกญาเสนาภิมุขก็นำทหารเข้าร่วมกับพระเจ้าปราสาททองโจมตีพระราชวังด้วย...”⁵⁹ และจากข้อความที่ว่า “...ความจริงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของออกญาเสนาภิมุขเต็มอกเต็มใจช่วยฝ่ายพระเชษฐาธิราช และพระอาทิตย์วงศ์ เพราะเชื่อว่านั่นเป็นความปรารถนาของพระเจ้าทรงธรรม จริงอยู่แม้ว่าเมื่อขณะพระเจ้าปราสาททองได้คิดกบฏต่อพระเจ้าเชษฐาธิราช จะไม่ปรากฏว่าออกญาเสนาภิมุขคัดค้านหรือป้องกันพระเชษฐาธิราชและแท้ที่จริงแล้วก็อาจมีส่วนเข้าร่วมกับฝ่ายพระเจ้าปราสาททองด้วย แต่ก็อธิบายได้ว่าสถานการณ์ในขณะนั้นเขายังพระเจ้าปราสาททอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าออกญาเสนาภิมุขไปร่วมในงานศพองชาย และงานเผาศกระดูกบิดาของพระเจ้าปราสาททองด้วยแล้ว ออกญาเสนาภิมุขก็คงไม่มีทางเลือกทางอื่น นอกจากจะคงต่อสู้กับพระเชษฐาธิราช ซึ่งก็กล่าวหาฝ่ายพระเจ้าปราสาททองว่าเป็นกบฏ แต่ถึงอย่างไรออกญาเสนาภิมุขก็ได้แสดงตนออกมาอย่างชัดเจนว่า แม้เมื่อสิ้นพระเชษฐาธิราชแล้วก็จะไม่ยอมให้ใครอื่นนอกจากโอรสของพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์สืบไป...”⁶⁰

ประเด็นดังกล่าวเป็นการตีความใหม่ ของสมบัติ จันทรวงศ์ มองสถานการณ์นี้ ยามาดาเข้าร่วมกับพระเจ้าปราสาททองโจมตีพระราชวัง จนเห็นได้ว่ายามาดายังคงมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าทรงธรรมและพระโอรสของพระองค์ ไม่ใช่ว่าในตอนแรกยามาดาจะอยู่ทางฝ่ายพระเจ้าทรงธรรมและในภายหลังกลับหักหลังเขายังฝ่ายพระเจ้าปราสาททอง ดังที่ซาเดาได้วิเคราะห์ไว้

นอกจากนี้สมบัติได้กล่าวถึงลักษณะนิสัยด้านลบของยามาดาด้วยว่า เป็นบุคคลที่ไม่ค่อยเก็บความรู้สึกของตัวเอง คิดอย่างไรก็แสดงออกมาทันที และเมื่อยามาดามีอำนาจมากขึ้นวิธีการของยามาดา หรือ ออกญาเสนาภิมุขไม่แตกต่างอะไรจากพระเจ้าปราสาททองนัก เพราะ

⁵⁹ สมบัติ จันทรวงศ์, “คำสอนทางการเมืองของวันวลิต (เยเรเมียส ฟอนฟลิท) หรือวิเทโศบายของพระเจ้าปราสาททอง,” *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 6 เล่มที่ 1 (มิถุนายน - กันยายน 2519), หน้า 94.

⁶⁰ สมบัติ จันทรวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

เมื่อยกทัพไปปราบกบฏที่เมืองนครศรีธรรมราชในฐานะเจ้าเมืองใหม่ก็ได้แสดงความโหดเหี้ยมทารุณให้ทุกคนเห็นเช่นกัน⁶¹

และใน ค.ศ. 1980 นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เขียนหนังสือชื่อ *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์* กล่าวถึงการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง โดยเมื่อพิจารณาจากคุณอำนาจของทั้งสองฝ่ายที่ได้มีการใช้วิธีการต่าง ๆ คือ ไข่กองกำลังทหารอาสาต่างประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในช่วงก่อนและในสมัยพระนารายณ์ และได้กล่าวถึงสมัยพระเจ้าปราสาททองด้วย ผู้ศึกษาเห็นว่าคำอธิบายของ นิธิ นั้นได้อธิบายถึงสถานการณ์ของพวกทหารอาสาญี่ปุ่นไว้อย่างชัดเจนดังนี้คือ

“ จะเห็นได้ว่าหลังรัชกาลพระเอกาทศรถมาถึงพระเจ้าปราสาททอง มีกษัตริย์ถึง ๔ พระองค์ปกครองในระยะเวลาอันสั้น ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่กษัตริย์ถูกตั้งขึ้นหรือปลดออกโดยขุนนาง สถานะของขุนนางเหล่านี้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมืองสูงส่งอย่างยิ่ง อำนาจของขุนนางซึ่งทวีขึ้นอยู่ตลอดมานี้ ทำให้ไม่มีกษัตริย์ผู้ฉลาดพระองค์ใดสามารถปกครองได้โดยไม่โอนอ่อนผ่อนปรนต่อขุนนางและบทบาทของกษัตริย์ในฐานะผู้นำของระบบราชการนั้นก็ยิ่งไร้ความหมายลง.... ”⁶²

“...ขุนนางซึ่งเป็นแกนสำคัญของการชิงไหวชิงพริบทางการเมืองสั่งสมอำนาจอย่างล้นเหลือ และควบคุมกษัตริย์ไว้ได้อย่างค่อนข้างมั่นคง ล้วนเป็นขุนนางฝ่ายปกครองทั้งสิ้น จริงอยู่กองอาสาญี่ปุ่นซึ่งควรจัดเป็นฝ่ายชำนาญการได้เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดวิถีทางการเมืองอยู่ไม่น้อยแล้ว แต่ก็ยังมีได้เป็นปัจจัยอันเด็ดขาดทีเดียว ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อยามวิกฤตก็ยังสามารถจัดการกองทหารญี่ปุ่นนี้ได้ทั้งในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม (ถ้าพระราชพงศาวดารเป็นความจริง) ”⁶³

ในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง นิธิได้กล่าวไว้ว่า

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

⁶² นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2523), หน้า 15.

⁶³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

“...การเดิลงานางของออกญาฉลาโหมจนในที่สุดขึ้นครองราชสมบัตินั้นเป็นจุดสุดยอดของอำนาจทางการเมืองของขุนนางฝ่ายปกครองในระบอบเจ้าราชการที่ผุ้คขึ้นอย่างชัดเจนหลังสมัยพระนเรศวรเป็นต้นมา... การขจัดอำนาจของขุนนางลงนั้น พระเจ้าปราสาททองใช้วิธีการอยู่สองอย่าง ซึ่งส่งเสริมซึ่งกันและกัน ได้แก่การลดอำนาจของขุนนางฝ่ายปกครองโดยตรงอย่างหนึ่ง และการส่งเสริมให้ชาวต่างชาติเข้ามาในระบบราชการในฝ่ายชำนาญการเพิ่มขึ้นจนถึงที่สุดขยายราชการฝ่ายหลังเข้าไปคุมฝ่ายปกครอง”⁶⁴

“...แม้ว่าโดยจำนวนแล้วทหารองครักษ์ต่างชาติจะมีกำลังน้อยกว่าไพร่ของขุนนางมากนัก แต่สามารถปฏิบัติการได้เฉียบพลันในลักษณะการเมืองที่การโค่นอำนาจ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเกาะกลุ่มกันอย่างลับ ๆ และการทำรัฐประหารในพระราชสำนัก กองกำลังองครักษ์จึงมีประสิทธิภาพมากกว่าในการช่วงชิงชัยชนะ (และนี่คือเหตุผลที่กองอาสาญี่ปุ่นของออกญาเสนาภิมุขมีความสำคัญในทางการเมืองนับตั้งแต่พระเจ้าทรงธรรมลงมาถึงพระเจ้าปราสาททอง)...ชาวต่างชาติเป็นบุคคลที่น่าไว้วางใจแก่กษัตริย์มากกว่าชาวพื้นเมือง ด้วยเหตุผลอีกประการหนึ่งคือว่าชาวต่างชาติไม่มีฐานอำนาจที่ฝังลึกในประเทศนี้ ฐานะตำแหน่งในราชการก็ขึ้นอยู่กับพระมหากรุณาธิคุณอย่างสมบูรณ์ กองอาสาไม่ได้รับอนุญาตให้ได้คุมไพร่ที่เป็นชาวพื้นเมือง ไพร่ในกองอาสาก็คือชนชาติเดียวกับเจ้ากรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือลูกน้องส่วนตัวของเมืองจึงทำได้ยาก

ทั้งหมดเหล่านี้เป็นเสน่ห์แก่กษัตริย์ไทยอยู่แล้วที่จะใช้กองทหารต่างชาติ ยิ่งในสมัยที่กษัตริย์ต้องพยายามลดอำนาจของขุนนางฝ่ายปกครองลง การสั่งสมเพิ่มพูนชาวต่างชาติเข้ามาในราชการฝ่ายผู้ชำนาญการ และในที่สุดแทรกเข้าไปในฝ่ายปกครองด้วยก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ทรงกระทำอย่างตั้งพระทัยขึ้นไปอีก

อย่างไรก็ตาม กองอาสาต่างชาตินี้อาจก่อให้เกิดปัญหาขึ้นได้เหมือนกัน...ถ้าในกลุ่มต่างชาติใดมีจำนวนมากเกินไปและมีความกลมเกลียวกันสูง...ก็อาจปฏิวัติการทางเมืองเป็นอิสระจากพระราชประสงค์ได้....”⁶⁵

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21-22.

ในวันที่ 11 ตุลาคม ค.ศ. 1983 มูลนิธิแพथ้อาสาสมัครสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้มีการจัดละครโทรทัศน์เรื่อง “ยามาดา” เพื่อหารายได้เป็นพระราชกุศลเข้ามูลนิธิ ก่อนที่จะแสดงละครเรื่องนี้ พิธีกรขึ้นมากล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการสร้างละครคือการเผยแพร่เกียรติคุณของกองอาสาญี่ปุ่นคนนี้ (ยามาดา) ที่ได้ทำคุณประโยชน์ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม แม้ว่าจะเป็นคนไทยหรือคนต่างชาติก็ตาม อันเป็นแบบอย่างที่น่ายกย่องสรรเสริญ

และในเนื้อหาของละครเรื่องนี้ มีตอนหนึ่งที่กล่าวว่า เมื่อครั้งยามาดาอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่นได้หลงรักกับผู้หญิงคนหนึ่ง แต่ปรากฏว่าพ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็คัดค้านความรักของคนทั้งคู่ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ยามาดาผิดหวังในความรักริงอพยพมาสยาม และเมื่อมาถึงสยามเขาก็ได้เข้ารับราชการในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ยามาดามีความดีความชอบ ในการรับราชการ โดยได้ทำการช่วยเหลือ ในการส่งทูตสยามนำพระราชสาสน์ ไปให้โชกุนญี่ปุ่น การส่งทูตครั้งนี้ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ หรือ กรณีการไกลเกลียดกรณีพิพาท ระหว่างพ่อค้าญี่ปุ่นกับข้าราชการสยาม ที่ไม่จ่ายเงินหลังจากซื้อสินค้า พระเจ้าทรงธรรมทรงโปรดปราน และพอพระทัย ยามาดาเป็นอย่างยิ่ง พระองค์จึงพระราชทานบรรดาศักดิ์ ออกญาเสนาภิมุข แก่ยามาดา

หลังจากพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตแล้ว ออกญาศรีวรวงศ์ และ ยามาดา ได้ช่วยเหลือ สนับสนุนพระราชโอรสของพระองค์ขึ้นครองราชย์ ซึ่งมีพระนามว่า พระเจ้าเชษฐาธิราช ต่อมาไม่นานขุนนางชั้นผู้ใหญ่อีกสองคนให้การสนับสนุนพระอนุชาของพระเจ้าทรงธรรม ถูกพิพากษาประหารชีวิต แต่ยามาดาคัดค้านและกราบบังคมทูลให้พระเจ้าเชษฐาธิราชพระราชทานอภัยโทษ เพราะขุนนางผู้ใหญ่ทั้งสองนั้นเป็นผู้ที่มีบุญคุณต่อยามาดา ทำให้พระเจ้าเชษฐาธิราชทรงกริ้ว มีรับสั่งให้ยามาดา ไปนครศรีธรรมราชดังกล่าว

จุดเน้นในละครเรื่องนี้คือความจงรักภักดีของยามาดาที่มีต่อพระเจ้าทรงธรรม เพื่อพระเจ้าทรงธรรมแล้วตนสามารถสละให้ทุกอย่างไม่ว่าแม้กระทั่งชีวิต

ถ้าพิจารณาการเขียนบันทึกเรื่องนี้ในเชิงประวัติศาสตร์ ละครเรื่องนี้อยู่ในแนวของการสนับสนุนเจ้า^๙ ซึ่งมีลักษณะการเขียนในเชิงนี้มาตั้งแต่ สมัยกรมพระยาคำรงราชานุภาพตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน

สรุป

จากการศึกษาในบทนี้ แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่า ยามาดา นางามาช่า หรือ ที่คนไทยคุ้นเคยในชื่อ ออกญาเสนาภิมุข ไม่ได้รับความสนใจจากชาวไทยเท่าที่ควร และการศึกษาเรื่องราว

^๙ Somkiat Wanthana, P.562-565.

ของขามาคาในเชิงประวัติศาสตร์ ยังมีไม่มากเท่าใดนัก แต่ภาพลักษณ์ของขามาคา ในสายตาคนไทยก็มีการเปลี่ยนแปลงให้เห็นได้อย่างเด่นชัด โดยแบ่งเป็นสองช่วงที่สำคัญ ๆ คือระยะสำคัญแรกในช่วงแรกคือค.ศ.1920 บุคคลสำคัญที่ทำการศึกษา ขามาคา ในช่วงนี้ เป็นชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาเตาซาเตาเป็นผู้พิสูจน์ว่า ขามาคา เป็นบุคคลที่มีอยู่จริง ระยะสำคัญต่อไปคือทศวรรษ 1930 และบุคคลสำคัญคือ โจลีส ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือของ เอกสารจดหมายเหตุ วันวลิต และวิเคราะห์ว่าขามาคาเป็นที่โปรดปราน ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากกษัตริย์สยาม มีข้อดีคือ มีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ แต่ข้อเสีย คือ หูเบา เชื้อคนง่าย

ช่วงที่สองคือ ช่วงที่คนไทยเริ่มศึกษาเรื่องขามาคา และสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ กล่าวคือ ระยะแรกคือระหว่าง ค.ศ. 1958-1971 การศึกษาประวัติศาสตร์มีลักษณะเฉพาะและนักประวัติศาสตร์ที่ปรากฏตัวขึ้นในช่วงนี้มีลักษณะที่เป็น “นักประวัติศาสตร์มีอาชีพ” โดยที่มีศาสตราจารย์จร สุธพานิช และศาสตราจารย์รอง สยามานนท์เป็นตัวแทน นักประวัติศาสตร์ทั้งสองคนนี้ได้ให้ภาพลักษณ์ของขามาคา นางามาซา ที่ชัดเจน เพราะทั้งคู่ได้พยายามหลีกเลี่ยงการเขียนที่ก่อให้เกิดภาพด้านลบต่อองค์พระมหากษัตริย์สยาม ในระยะที่สอง คือช่วงอิสรภาพทางการเมือง (ค.ศ. 1973-1976) ซึ่งช่วงนี้ประชาชนโดยทั่วไปไม่พอใจญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก เพราะการเสียเปรียบดุลการค้ามากมายต่อญี่ปุ่น ดังที่ สังข์ พัทธโนทัยและ รัชญา ผลอนันต์ ที่กล่าวในทำนองที่ว่า ขามาคา เป็นเครื่องมือทางการเมืองมากกว่า มองว่า ขามาคาเป็นสุรุกรานทางการเมืองตรงข้ามกับการเขียนประวัติศาสตร์ในยุคก่อนหน้านี้ ที่จอมพล ถนอม กิตติขจร เป็นผู้นำในยุคเผด็จการทหาร ซึ่งจอมพล ถนอมได้กล่าวว่า ขามาคาเป็นบุคคลสำคัญต่อมิตรภาพระหว่างไทยกับญี่ปุ่น การกล่าวเช่นนี้ของจอมพล ถนอมนั้นดูเหมือนว่าเป็นการแสวงหาคำพอใจญี่ปุ่นมากกว่าที่จะเป็นการพูดด้วยความจริงใจ เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวกลุ่มเผด็จการทหารได้รับผลประโยชน์จากญี่ปุ่นอย่างมากมาย และในระยะสุดท้าย ก็คือระยะปัจจุบัน ที่ถูกแสดงออกผ่านงานเขียนประวัติศาสตร์ของอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ งานวิชาการประวัติศาสตร์ของนิธิเป็นมุมมองที่ได้รับการยอมรับจากนักประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยโดยส่วนใหญ่ ที่มองว่าออกญาเสนาภิมุขและอาสาสมัครญี่ปุ่นเป็นเครื่องมือสำคัญในการแข่งขันอำนาจของพระมหากษัตริย์หรือขุนนางไทย และถึงแม้ว่าชาวญี่ปุ่นจะมีอำนาจมากขึ้นแต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ชาวญี่ปุ่นจะเป็นปัจจัยสำคัญเด็ดขาดที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของสยามได้^{๑7}

^{๑7} นิธิ เอียวศรีวงศ์, หน้า 16.